

Jihočeská universita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

A

Vysoká škola ekonomická v Praze

Fakulta managementu v Jindřichově Hradci

Kresba rodiny – kasuistická studie

České Budějovice 2012

Autor: Hana Chromá

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kouřilová

Studijní program Sociální pedagogika, specializace Výchovná a vzdělávací praxe

Datum odevzdání: 19. 7. 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

19. 7. 2012

.....

Chromá, H.: *Kresba rodiny – kasuistická studie: Bakalářská práce*. České Budějovice: Jihočeská universita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra pedagogiky a psychologie, 2012, 46 s. + CD. Bakalářská práce, vedoucí bakalářské práce Mgr. Jana Kouřilová.

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je pokus o interpretaci dětské kresby a její využití k sestavení rodinné kasuistiky. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části se bakalářská práce zaměřuje na vysvětlení základních pojmů teorie rodiny. Dále se soustředí na vývoj dětské kresby, kresby postavy a skupiny postav – rodiny. Zajímá se o možné způsoby výkladu některých prvků a symbolů takové kresby a o využití interpretace dětské kresby v oblasti psychologie a sociologie rodiny. Praktická část má kasuistický charakter. Zaměřuje se na rozbor kresby rodiny a začarované rodiny.

Klíčová slova

Rodina, funkce rodiny, normalita rodiny, rodina funkční, disfunkční, afunkční a klinická, rodinné koalice, vývoj dětské kresby, neprojektivní a projektivní kresebné techniky, kresba rodiny, kresba začarované rodiny.

Abstract

The aim of this Bachelor Thesis is attempt to make interpretation of children's drawing and its use for building family casuistic. The thesis is divided to theoretical and practical parts. The theoretical part of this bachelor thesis is focused to explanation the basic terms of family theory. Also is focusing on developement of children's drawing, drawing of character and group of family characters. In the children's drawing it is also pursue different interpretations of some elements and symbols and their application to the fields of psychology and sociology of the family. The practical part has casuistical character and is focused on analysis children's drawing of bewitched family.

Keywords

Family, family purpose, normality of family, functional family, disfunctional family, nonfunctional family, clinical family, family alliances, development of children's drawing, non-projective and projective drawing techniques, family drawing, drawing of bewitched family (vicious circle).

Poděkování

Chtěla bych poděkovat předně vedoucí své bakalářské práce Mgr. Janě Kouřilové za pomoc a podporu. Dále mé poděkování patří nejmenované rodině, bez jejíž ochoty spolupracovat by nevznikla praktická část bakalářské práce.

Obsah

Úvod	7
1 TEORETICKÁ ČÁST	8
1.1 Základní pojmy	8
1.2 Vývoj dětské kresby	12
1.3 Kresba jako diagnostická metoda	15
1.3.1 Kresba rodiny	19
1.3.2 Kresba začarované rodiny	25
2 PRAKTICKÁ ČÁST	27
2.1 Metody	28
2.2 Kresba rodiny	29
2.3 Kresba začarované rodiny	32
2.4 Interpretace kresebného materiálu	33
Závěr	38
Literatura	39
Obrazová příloha	40

Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zabývá problematikou rodiny a rodinných vztahů. Za cíl si klade prostřednictvím kresebných testů aplikovaných na tři sourozence odhalit a poznat vztahy v konkrétní rodině.

Práce zahrnuje teoretickou a praktickou část. V teoretické části se soustředí na vymezení některých pojmů z teorie rodiny, které jsou v souvislosti s tématem bakalářské práce užitečné a zajímavé. Dále se zabývá dětskou kresbou a jejím vývojem. Zaměřuje se na možnost využití dětské kresby v rodinné diagnostice. Zmiňuje několik kresebných testů. Podrobně se zabývá kresbou rodiny a kresbou začarované rodiny. Předkládá možné způsoby výkladu dětské kresby a jejích prvků.

Praktická část aplikuje poznatky části teoretické na konkrétní rodinu. Pokouší se o interpretaci kreseb rodiny a začarované rodiny, jejichž autory jsou tři sourozenci ve věku devět, jedenáct a třináct let. Informace získané analýzou kreseb ověřuje a doplňuje poznatky čerpanými z rozhovoru s dětmi i jejich rodiči.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Základní pojmy

V začátku bych ráda vysvětlila několik pojmů týkajících se rodiny a rodinného systému, protože právě rodina je hlavním tématem této práce.

Rodina je základní sociální skupina. Tvoří ji lidé spojeni příbuzenskými vztahy. Jejich další vzájemné vztahy jsou určeny city a postoji, tradicemi, právem, případně náboženským vyznáním. **Rodina plní nejrůznější funkce.** Jako nejpodstatnější z nich bývají většinou uváděny tyto:

- **Biologická funkce.** Rodina slouží k udržení reprodukce společnosti a uspokojování sexuálních potřeb partnerů.
- **Ekonomická funkce.** Rodina má zajistit i uspokojování materiálních potřeb svých členů.
- **Socializační a výchovná funkce.** Rodina je prvním a základním modelem společnosti pro dítě, které vychovává. Určuje jeho osobnostní, psychický i fyzický vývoj.
- **Emocionální funkce.** Rodina by měla svým členům poskytnout i citové zázemí, pocit lásky, jistoty a bezpečí.
- **Rekreační funkce.** V rámci rodiny by měl být vymezen čas a prostor pro společný odpočinek a zábavu. Důležité je to hlavně pro děti. (Kraus, 2008)

Podle sociologické definice je rodina skupinou osob přímo spjatých pokrevními svazky, manželstvím nebo adopcí, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Zde se hodí použít citát filozofa J. J. Rousseaua: "Prioritou nemůže být osobnostní rozvoj rodiče a zároveň plné uspokojení potřeb jeho dítěte." Podle Matouška (1993) je na prvním místě výchova dětí a až na druhém pak uspokojování potřeb dospělých členů rodiny. (Matoušek, 1993)

Rodinu si máme sklon představovat jako úplnou nukleární rodinu tvořenou otcem matkou a dětmi. Takový model rodiny ale není v naší současné společnosti zdaleka běžný. Úplné nukleární rodiny tvoří jen přibližně pětinu domácností. Ty zbývající jsou lidé žijící zcela sami nebo jen s dítětem a bez partnera nebo příslušníci tří či čtyř generací. (Matoušek, 2003)

Rodina může být tedy úplná nebo neúplná, nukleární, rozšířená o příbuzné. Dále lze rozlišit rodinu orientační, do které se narodíme a rodinu prokreační nebo také reprodukční, kterou založíme a vytvoříme s naším partnerem a dětmi. Rodiny můžeme dále rozlišit dvougenerační, které zahrnují pouze rodiče a jejich potomky či vícegenerační.

Dále se budu zabývat charakteristikou rodinnému systému a prvky, kterými se vyznačuje. Vybírám jen některé z nich, a sice ty, které já osobně v souvislosti s tématem své práce považuji za důležité. Patří mezi ně normalita rodiny a možné pohledy na ni, funkčnost rodiny, rodinné koalice a několik málo dalších pojmů.

Sobotková (2001) předkládá čtyři možné přístupy k normalitě rodiny, vychází z prací F. Walshové (1982, 1995).

- **Normalita jako zdraví a absence patologie.** Tento přístup považuje za normální takovou rodinu, jejíž členové nevykazují symptomy poruchy či psychopatologie. Zde Sobotková upozorňuje na fakt, že psychická porucha jednotlivce nekončí vždy dysfunkcí celé rodiny. Také zcela neplatí, že ze zdravé rodiny vychází zdravý člověk. A naopak.
- **Normalita jako ideál.** Tento přístup ztotožňuje normalitu rodiny s jejím ideálním fungováním. Tím je myšleno například umožnění sebeaktualizace jednotlivců v rámci rodiny, vhodné podmínky pro vývoj a výchovu dětí, věrnost mezi partnery, vzájemné porozumění a tolerance mezi členy rodiny, snaha naplňování potřeb druhých). Obraz ideální rodiny se mění v závislosti na sociálních, kulturních a etnických normách.
- **Normalita jako průměr.** Tento přístup vychází ze sociologie. Za normální je považována taková rodina, která se nevymyká z toho, co je obvyklé, neodchyluje se od průměru pozitivně ani negativně. Sobotková namítá, že rodina z tohoto pohledu

normální, nemusí být zdravá a připomíná častý příklad alkoholismu, se kterým se potýká velké množství současných rodin.

- **Normalita jako transakční proces.** Tento pohled vychází ze systémového přístupu k rodině. Základní jsou podle něj v čase pobíhající procesy. Důraz klade hlavně na procesy zajišťující integraci, udržování a vývoj rodinného systému ve vztahu k dalším systémům – individuálním i sociálním. (Sobotková, 2001)

V souvislosti se studovaným oborem sociální pedagogika považují za vhodné zmínit se i o pojmu funkční, afunkční a disfunkční rodina, popřípadě ještě rodina klinická.

Dysfunkční rodina je taková, v níž jeden či více členů produkuje nezdravé chování. Charakteristické je pro ni popírání či neřešení problémů, chybějící intimita, vzájemné obviňování, rigidní role, potlačování osobní identity na úkor rodinné, individuální potřeby členů rodiny obětované disfunkčnímu rodinnému systému, nejasná komunikace, absence jasných hranic mezi členy rodiny, nejasná pravidla kompetence. Není to pravidlem, ale dysfunkční rodinný systém často produkuje individuální psychopatologii (užívání návykových látek, asociální chování). (Sobotková, 2001)

Dalším stupněm je **rodina afunkční**, ta již není schopna plnit svou výchovnou funkci.

Nefunkční rodina, která se díky svým problémům již dostala do styku poradenským nebo terapeutickým zařízením, je nazývána **rodina klinická**. V takové rodině vládne atmosféra nedůvěry, probíhají v ní mocenské boje, nejsou zde jasně určené role a rozdělena zodpovědnost mezi členy rodiny. (Matoušek, 1993)

Protipólem je **rodina funkční**, normální, zdravá, ve které je dána jasná hierarchie odpovědnosti, rodiče tvoří pevnou koalici, všichni členové rodiny se vzájemně respektují. Individualita je pozitivně hodnocena a vládne rovnováha mezi intimitou a potřebou sdílení. (Matoušek, 1993)

Jednotliví členové rodiny mezi sebou uzavírají spojení, která nazýváme **rodinné koalice**. Rozlišujeme funkční a dysfunkční rodinné koalice. Jako příklad funkční koalice uvádí Sobotková spojení mezi manžely, jejichž vzájemný vztah je silný a harmonický a zároveň stejnou měrou otevřený vůči ostatním členům rodiny, nepreferují některého ze

svých potomků nebo se naopak k některému z nich nechovají odtažitěji než k ostatním. Jako dysfunkční chápeme následující:

- **Schizmatická koalice.** Slabá nebo zcela chybějící koalice mezi manžely, na jejíž úkor zesilují vazby mezigenerační (mezi otcem a synem, matkou a dcerou či mezi rodičem a potomkem opačného pohlaví).
- **Asymetrická koalice.** Celá rodina drží při sobě, ale jeden člen je od ostatních izolován.
- **Generační koalice.** Pevná vazba mezi rodiči a vedle ní koalice mezi potomky. Pokud mezi těmito dvěma skupinami nedochází k dostatečné komunikaci, vzniká generační propast.
- **Pseudodemokratická koalice.** Všechny vztahy a vazby v rodině jsou stavěny na stejnou nebo podobnou úroveň. Role uvnitř rodiny nejsou jasně diferenciovány.
- **Totální koalice.** Vztahy mezi členy rodiny jsou natolik těsné a propletené, že cokoliv se stane jednomu z nich, pocítí i ostatní. Chybí zřetelně vymezené osobnostní hranice. (Sobotková, 2001)

Dalším významným pojmem týkajícím se problematiky rodiny je **hranice**. Myslím tím hranice mezi jednotlivými subsystémy rodinného systému i mezi rodinou a jejím okolím. V obou případech by tyto hranice měly být ve funkční rodině jasně vymezené. Hranice mohou být **rigidní** (příliš pevné), jasné nebo **difuzní** (slabé). Důležitou charakteristikou je propustnost hranic mezi jednotlivými rodinnými subsystémy mezi rodinou a okolím. Rozhodující vliv na hranice má typ rodinného systému a to hlavně mírou své organizace a vývojová fáze a konkrétní situace, ve které se rodina nachází. U většiny rodin se hranice zužují a stávají propustnějšími v období narození dítěte. (Sobotková, 2001)

Rodinný systém je tvořen několika **subsystémy**, jsou to spojení, která vznikají za účelem dosažení společného užitku. Takový rodinný subsystém může být manželský, rodičovský, sourozenecký nebo tvořený rodičem a dítětem. (Matoušek, 1993)

Sociálně psychologické uspořádání rodiny, které zahrnuje veliké množství faktorů, jako je počet dětí v rodině, jejich pohlaví, pořadí jejich narození, počet rodinných členů vůbec, věkové rozdíly mezi nimi a podobně, se nazývá **rodinné konstelace**. Díky

seznámení s pozicí jednotlivého člena v rodinné konstelaci je možné lépe porozumět jeho osobnosti. (Sobotková, 2001)

Podmínkou maximální možné nezávislosti a minimálního omezování vlastních aktivit jednotlivých členů rodiny je **autonomie**. Rozumná míra autonomie v rodině je podstatnou podmínkou zdravého vývoje osobní identity, odvíjí se od věku konkrétního člena rodiny. (Sobotková, 2001)

Posledním termínem, který zmíním, je **adaptabilita**. Adaptabilitou rozumíme schopnost rodinného systému měnit svou strukturu moci, role a pravidla vztahů v závislosti na vývojovém a situačním stresu. Vývojový stres doprovází závažné změny a přechody ve vývojovém cyklu rodiny jako je narození dítěte, osamostatnění dospělého potomka. Situačním stresem může být například vážné onemocnění jednoho z členů rodiny. Jednoduše řečeno jde o přizpůsobivost měnícím se požadavkům a nárokům života. Důležité je udržení rovnováhy mezi adaptabilitou a organizovaností rodiny. (Sobotková, 2001)

1.2 Vývoj dětské kresby

Dále se budu zabývat kresbou, konkrétně dětskou kresbou. Nejprve vysvětlím, jak se s rostoucím věkem vyvíjejí kresebné dovednosti dětí a pak se zaměřím na vývoj kresby postavy, neboť ta úzce souvisí s dalším tématem - kresbou rodiny, která je tvořena jednotlivými postavami. Vývoji kresby rodiny samotné se budu věnovat až v následující kapitole.

Vývojem dětské kresby se zabývalo a zabývá mnoho odborníků. Pro všechny známé teorie platí, že v případě zdravého dítěte kresba postupuje od čmáranic k hlavonožcům, geometrickým tvarům a v závěru až k vytvoření kompletní lidské postavy.

Pro dětskou kresbu je typické, že její autor zachycuje zobrazované předměty tak, jak je zná, podle vlastní zkušenosti a nikoliv takové, jaké je bezprostředně pozoruje. Dítě v kresbě zvýrazňuje a vyzdvihuje to, co je pro něj důležité. Objekty často kreslí z více

stran, ne jak je vidí v perspektivě. V odborné terminologii se tento jen nazývá dětský kubismus. (Šicková-Fabrice, 2002)

Nyní představím několik možných členění vývoje dětské kresby, se kterými jsem se setkala v odborné literatuře.

Vývojové fáze dětské kresby (Piaget, Kellogová, Teinberg a Belsky, Siegler a kol.) (Říčan, Krejčířová, 2006)

- **Presymbolická, senzomotorická fáze.** Fáze čmárání, kdy děti zajímá a baví pouze činnost samotná a neřeší její výsledek.
- **Fáze přechodu na symbolickou úroveň.** Probíhá na počátku předškolního věku dítěte, které si začíná uvědomovat, že prostřednictvím svého čmárání může zobrazit realitu. Kresba se pro dítě stává symbolem. Výsledek svého snažení dítě dodatečně pojmenovává. Činí tak většinou na základě nějakého výrazného znaku kresby.
- **Fáze primárního symbolického vyjádření.** Dítě se snaží o zobrazení něčeho konkrétního, ale bohužel není schopné v kresbě zachytit reálnou podobu. Výsledná kresba je spíš vyjádřením názoru autora na zobrazovaný objekt. Stále platí, že dítě se soustředí hlavně na jednotlivé pro něj výrazné znaky.

O něco podrobněji rozpracoval vývoj dětské kresby C.Burt (1993).

Vývojová stadia dětské kresby podle Cyrila Burta (1932) (Šicková-Fabrice, 2002)

- Čmáranice - věk 2 až 5 let:
 - nezáměrné, náhodné čmárání, čistě svalové pohyby ramena, obvykle zprava doleva;
 - záměrné čmárání - někdy je dítě i pojmenuje;
 - napodobované čmárání - pohyby celé paže jsou vystřídány pohyby zápěstí, později prstů, snaha napodobit pohyby dospělého;
 - lokalizované čmárání - snaha o znázornění význačných částí objektu.
- Linie - 4 roky, rozvíjí se zraková kontrola, první tvary, kruh, hlavonožci.

- Popisný symbolismus - 5 až 6 let, první postava jako schéma.
- Popisný realismus - 7 až 8 let, kresby jsou spíše logické než vizuální (dítě kreslí to, co o předmětu ví, a ne, jak jej vidí); absence perspektivy, transparentnost, objevuje se profil.
- Vizuální realismus 9 až 10 let, od kreslení z paměti ke kreslení podle předlohy; pokus o znázornění perspektivy, prolínání, stínování, zkratky.
- Potlačení - 11 až 14 let, rozčarování, větší důraz na verbální projev, ztráta odvahy.
- Umělecké oživení - 15 let.

Nyní se zaměřím na vývoj kresby lidské postavy. Kresbu lidské postavy volím proto, že ze zobrazené postavy lze obvykle vyčíst o autorovi více, než z jiných symbolů. Dítě, které kreslí postavu, často promítá do svého díla sebe samého a to hned od počátku uvědomování si svého vlastního tělesného schématu. (Davido, 2008)

Vývoj kresby lidské postavy (Říčan, Krejčířová a kol., 2006)

- **Stadium hlavonožce.** Postavu děti začínají kreslit přibližně ve třech letech. Vycházejí při tom především ze zkušenosti s vlastním tělem a z pozorování ostatních lidí. První zobrazují to, co považují za nejpodstatnější, což je hlava a obličej, který hraje zásadní roli při navazování sociálního kontaktu. Proto se děti na prvním místě zaměřují na zpracování detailů obličeje. Po něm následují končetiny. Výsledným zobrazením lidské postavy v tomto prvním stadiu jsou hlavonožci.
- **Stadium subjektivně fantazijního zpracování.** Týká se kresby čtyřletých a pětiletých dětí. Pro jejich kresbu je typické nerespektování reality a zachycování velkého množství pro dítě podstatných a zajímavých detailů. V kresbách se objevují průhledné postavy. Dítě někdy zobrazí i obsah jejich těla. Jako příklad bývá v odborné literatuře často uváděn ještě nenarozený sourozenec zachycený v břiše těhotné matky. Časté je i oblékání postav na obrázcích. Dítě nakreslí nejprve nahého člověka a pak na něj postupně vrství šaty. V tomto období již mají zobrazované postavy i trup, ten ale zůstává menší než hlava.

- **Stadium realistického zobrazení.** Na konci předškolního věku se dětské kresby začínají podobat skutečnosti (R. Kellogová tuto fázi vývoje dětské kresby nazvala reprezentativní). Dítě kreslí, co vidí. Tato změna přichází v souvislosti s postupem i v kognitivním vývoji dítěte, které v tomto období přechází od dětského poznávacího egocentrismu do fáze konkrétního logického myšlení. V kresbě registrujeme i pokrok ve vývoji jemné motoriky a schopnost diferencovaného zrakového vnímání. U zobrazované lidské postavy se zvyšuje počet detailů, srovnávají se proporce, objevuje se zobrazení postavy z profilu nebo v pohybu.
- **Stadium stagnace a preference schematického zobrazení.** Rozvoj kresebných schopností se zastaví většinou po desátém roce života. Většina starších dětí preferuje schematické zobrazení před realistickým, redukuje detaily. V období prepuberty je kreslení často přestává bavit, jsou nespokojené se svými výtvy, příliš kritické. Kresebné projevy už nejsou tak spontánní. (I dospělí lidé mají také tendenci zjednodušovat svou kresbu a držet se naučených stereotypních vzorů. Dá se říct, že se vrací na nižší stupeň vývoje.)

1.3 Kresba jako diagnostická metoda

V dětské kresbě se odráží velké množství informací o jejím autorovi. Odkrývá různé psychické aspekty. Pomáhá odhalit nejen autorovy povahové rysy, ale i hyperaktivitu, agresivitu nebo třeba nízké sebevědomí. Jejím prostřednictvím lze vysledovat kognitivní přístup dítěte ke ztvárnění tématu, celkovou úroveň jemné motoriky a senzomotorické koordinace, schopnost vizuální percepce. V kresbě se odráží i temperament, osobní tempo a emoční prožívání dítěte. Navíc jsou kresebné testy dětmi pozitivně přijímány, baví je. Proto má kresba široké využití v dětské psychologické diagnostice. (Šicková-Fabrici, 2002)

Kresebné techniky rozlišujeme projektivní a neprojektivní.

- **Neprojektivní kresebné techniky** se využívají hlavně v předškolním a mladším školním věku (později ztrácí dětská kresba diferenční schopnost). Dělí se do dvou základních skupin:
 - **Neprojektivní kresebné techniky zaměřené na orientační posouzení celkové vývojové úrovně dítěte.** Skupinu reprezentuje test kresby lidské postavy, který v roce 1926 vytvořila F. Goodenoughová. Byl mnohokrát přepracován. U nás existuje modifikace z roku 1982, jejímiž autorkami jsou Šturmová a Vágnerová. Kresba je hodnocena z hlediska obsahu a úrovně provedení. Hodnotí se počet a zpracování detailů, proporce částí postavy. Další podobnou verzí je test DAP. Liší se v počtu posuzovaných položek. Jako další možný uvádějí Říčan a Krejčířová test hvězd a vln.
 - **Neprojektivní kresebné techniky zaměřené na hodnocení senzomotoických dovedností.** Test obkreslování obrazců. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006)

Neprojektivní kresebné techniky zmiňuji pouze okrajově, protože pro účel této práce nejsou příliš podstatné.

- **Projektivní kresebné techniky** se zaměřují na poznání celé osobnosti dítěte a ne pouze na její dílčí složky. Reprezentuje je například kresba lidské postavy podle Machoverové. Úkolem je nakreslit lidskou postavu. Po jejím dokončení je dítě požádáno o zobrazení postavy opačného pohlaví. Následuje rozhovor s autorem kresby. Dítě se vyptáme na věk postav na obrázku, na jejich náladu. Zajímá nás spokojenost autora s jeho výtvořem, necháme jej ohodnotit a komentovat nejpovedenější části kresby i ty méně zdařilé. Při tomto kresebném testu dochází podle Machoverové k vědomé i nevědomé projekci dítěte do postavy. Autor se identifikuje se zobrazovanou osobou a přisuzuje jí pocity a vlastnosti, které sám má nebo by chtěl mít. Druhá postava pak často reprezentuje rodiče. Při interpretaci kresby samozřejmě není možné mechanicky usuzovat. Vztahy mezi rysy kresby a psychologickými charakteristikami autorů jsou často velmi volné. Proto je důležité

nevynechat rozhovor s dítětem. Specificky pro děti vypracovala možnosti projektivního hodnocení kresby postavy Kopitzová (tzv. emoční indikátory v kresbě postavy). Dále se jí zabývala také Vágnerová, která na základě poznatků svých i ostatních odborníků vypracovala následující body zahrnující možné způsoby chápání jednotlivých znaků kresby postavy.

- Velikost postavy. Malé postavy kreslí většinou děti úzkostné, s pocity nejistoty, s neurotickými rysy. Naopak velké postavy se objevují v kresbách dětí se sklonem k sebeprosazování, agresivitě a u dětí s výchovnými obtížemi vůbec. Při hodnocení kresby, je potřeba vyloučit organické postižení CNS, protože děti s tímto postižením často kreslí postavu tak velkou, že se jim ani nevejde na papír. Obecně může být nápadnost ve velikosti zobrazené postavy signálem určitých potíží v sebepojetí a ve vztazích s okolním prostředím.
- Kvalita čar. Slabé a nejisté či přerušované čáry signalizují úzkost, depresi, vnitřní napětí a nejistotu. Stejný význam může mít i přílišné gumování, škrtání o opravy v kresbě. Někdy je důležité to, jaké části postavy autor škrtal a opravoval. Kvalita obrysových čar může odrážet velikost psychické bariéry mezi konkrétní postavou a okolním prostředím. Tato bariéra může být vyjádřena i jinak, například nakreslení postavy za plotem.
- Nadměrně pečlivé jsou děti neurotické a perfekcionalistické, s úzkostným laděním a nedostatkem spontaneity. V jejich kresbách se objevuje velký počet precizně provedených detailů. Postavu zobrazují ve strnulém postoji, se vzpřímeným tělem i hlavou, s nohama přitaženými těsně k sobě a s pažemi u těla.
- Nedostatečné nebo chybné spojení jednotlivých částí těla může upozorňovat na autorovu poruchu vlastní tělesné integrity, na odchylku některé složky sebepojetí.
- Absence podstatných částí těla se vyskytuje v kresbách dětí, které se cítí bezmocné, bezradné, vyčerpané, u dětí inhibovaných, s adaptačními potížemi, s pocitem prázdnoty, se sklonem k apatii a depresivnímu ladění.

- Výrazně malá nebo asymetrická hlava s nápadnostmi obličeje může být výrazem citové nerovnováhy, adaptačních a komunikačních potíží. Například zvýrazněné oči mohou signalizovat paranoidní rysy, prázdné oči mohou znamenat poruchu vztahů s okolním světem, zvýrazněné zuby lze najít v kresbách dětí agresivních a nápadně malé detaily obličeje mohou svědčit o úzkosti.
- Nezvykle zpracovaný trup (příliš úzký, nebo naopak široký) signalizuje neadekvátní vztah k vlastnímu tělu a tělesným procesům. Infantilní provedení a zvýrazněné maskulinní či femininní rysy naznačují nejistotu v identifikaci s odpovídající psychosexuální rolí.
- Nápadně krátké nebo nějakým způsobem deformované paže a ruce značí komunikační obtíže, nejistotu a strach z kontaktu s lidmi nebo také bezmocnost a manipulovatelnost. Naopak nápadně velké ruce mohou znamenat agresivitu nebo vytěsňenou touhu po agresivním projevu.
- Nohy jsou symbolem rovnováhy a opory těla. Jejich deformace či absence může znamenat nejistotu, nezakotvenost, problémy v uplatnění a stabilitě rolí v sociální skupině a ve světě vůbec.
- Oblečení odráží sociální konformitu, přijetí sociálních norem. Nápadně nebo nedostatečně postavy ve svých kresbách oblékají děti hysteroidní, předvádivé, se zaměřením na vlastní tělo, nebo děti primitivní, impulzivní, s nedostatečnými zábrany.
- Dítě kreslí postavu často od hlavy či trupu. Jiný postup naznačuje komunikační a adaptační potíže. Začínání kresby od nohou může symbolizovat nekonformnost, sklony k opozici či negativismu.
- Umístění kresby na papíře. Maličká postava umístěná v rohu může být projevem nevyrovnanosti, potíží v sebehodnocení a skutečných či hrozících adaptačních problémů. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006)

R. Davido se ve své knize Kresba jako nástroj poznání dítěte zaměřuje na symboliku detailů hlavy a obličeje. Nos považuje za ekvivalent falického symbolu, pokud

jej dítě nakreslí nějakým způsobem zdeformovaný, může to signalizovat výskyt sexuálních problémů. V případě očí zmiňuje R. Davido tendenci kreslit je veliké a s výrazným obočím u chlapců s homosexuálními sklony. Neupravené a rozježené obočí se objevuje v dílech agresivních dětí. Uši symbolizují ochotu a umění naslouchat. Velké uši v kresbě upozorňují na otevřenost vůči komunikaci a novým poznatkům, naopak absence uší značí neschopnost komunikovat. Ústa symbolizují řeč, potravu a erotiku. Postavy bez úst mohou podle R. Davido poukazovat na potíže dítěte ve vztazích a jeho touhu po chybějící vlídné komunikaci. Otevřená ústa a vyceněné zuby symbolizují agresivitu, zavřená ústa a semknuté rty signalizují napětí. Kulatá ústa se objevují hlavně v kresbách hodně malých dětí, v případě starších dětí mohou upozorňovat na zpoždění v psychickém vývoji. (Davido, 2008)

Do projektivních kresebných technik patří mimo jiné také kresba stromu, vícedimenzionální kresebný test, Warteggův kresebný test, kresba dům – strom – člověk, kresba rodiny a kresba začarované rodiny. Posledními dvěma uvedenými se budu dále zabývat podrobněji.

1.3.1 Kresba rodiny

Kresbu rodiny lze chápat jako symbolické zpracování primární sociální skupiny tak, jak ji dítě vnímá, prožívá nebo by eventuelně chtělo vnímat či prožívat. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001)

Zadání tohoto kresebného testu zní: Nakresli obrázek, který by vyjadřoval život celé vaší rodiny. V případě mladších dětí se doporučuje použít jednodušší způsob: Nakresli celou vaší rodinu. Čas na zpracování se pohybuje obvykle do deseti minut. Je užitečné pozorovat, jakým způsobem dítě námět zpracovává, co dělá nejdříve, kde má potíže či je nejisté. Metoda je vhodná pro děti ve věku šesti až dvanáct let. Mladší děti na ni nejsou dostatečně kreslířsky zdatné a ve starším věku kresba nebývá už zcela spontánní. U dětí v pubertě převažuje kritický postoj k vlastnímu výtvoru, různé vědomé stylizace brání

vyjádřit skutečné pocity a postoje a pravděpodobná je i možnost snahy znevážit testovou situaci, což může být projev obrany. (Altman, 2008)

Kresba se dělá na čtvrtku nebo kvalitní papír ve formátu A4. Jako kreslířské náčiní postačí tužka, pastelky sice děti baví, ale barevnost kresby není pro účel kresebného testu příliš důležitá a odvádí pozornost dětí. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001) K tomuto si dovoluji poznamenat, že někteří autoři se ve svých publikacích zabývají v souvislosti s kresbou postavy nebo rodiny i symbolikou barev, například Šicková-Fabrici nebo Davido.

Při hodnocení se doporučuje brát v potaz nejen výslednou kresbu, ale i tempo, spontánní komentáře a chování autora při kreslení. Kresbu je třeba doplnit rozhovorem, ale musíme dát pozor, abychom nekladli sugestivní otázky.

Kresbu rodiny hodnotíme a interpretujeme hlavně s těchto hledisek:

- Sledujeme přítomné a chybějící postavy na obrázku. Je důležité, jaké členy rodiny dítě nakreslilo, včetně sebe. Opomenutí může znamenat odmítání, napětí, ambivalenci. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006) Vynechání některého člena rodiny může vyjadřovat sklon dítěte jeho existenci subjektivně popírat, může jí o projev přání, aby tento člověk zmizel ze světa. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001) Výjimečně to může znamenat i opačný postoj. Dítě třeba komentuje absenci sebe a jednoho rodiče tím, že jsou spolu na výletě a vyslovuje tak přání být sama s matkou. Otec chybí častěji než matka. Může to znamenat lhostejný vztah k dítěti nebo jen otcovu častou nepřítomnost. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006)
- Hlavně v klinické praxi je časté i zobrazení rodiny bez jakéhokoliv jejího člena. Na kresbě jsou třeba jen rybičky nebo televize. Signalizuje to rodinu disfunkční, selhávající, ve které dítě strádá a která mu neposkytuje dost potřebných podnětů. Vztahy v takové rodině bývají narušené, i když formálně je rodina úplná. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006).
- Významné je zobrazení osob, které v rodině nežijí nebo s ní dokonce nemají nic společného, příkladem může být listonoška, sousedka nebo učitelka. To je typické pro děti citově deprivované, bez citového zázemí, žijící často mimo domov. Stírá se u nich rozdíl v postoji k blízkým a k neutrálním osobám. Opačným extrémem je

kresba ve skutečnosti neexistující idealizované rodiny, kdy je potřeba citového zázemí uspokojována jen ve fantazii dítěte. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006)

- Důležitá je i situace, v jaké dítě rodinu zobrazí, co rodina na kresbě dělá. U mladších dětí je častý pouhý výčet osob, bez jakékoliv aktivity. Ve většině případů chybí i zobrazení prostředí. Důvod je prostý, dítě v nižším věku nedovede nakreslit rodinu lépe. U starších dětí může primitivní zobrazení rodiny znamenat lhostejnost a neochotu spolupracovat. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001)
- Jak už bylo zmíněno výše, kresba vyjadřující pohodu a rodinný soulad může a nemusí odpovídat realitě. Může být motivována přáním dítěte mít právě takovou rodinu a být kompenzací skutečného, naprosto opačného stavu. Nejen v tomto případě je k ověření pravdy nutné doplnit kresbu rozhovorem s jejím autorem, rodinou, okolím.
- Naopak zobrazení konfliktní situace většinou odráží reálnou zkušenost dítěte, které nakreslilo to, co je v jeho rodině běžné, co jej trápí a čeho se obává. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006) Zobrazením konfliktu se může dítě i vyrovnávat s aktuálním jednorázovým zážitkem, který jej šokoval. Diagnosticky zajímavá může být vzdálenost mezi členy rodiny. Například dítě je blíže matce, která jej brání během konfliktu s otcem.
- Někdy dítě v kresbě přiřkne rodičům výrazné role. Matku zobrazí jako hospodyně, která se stará o domácnost, do popředí mohou vystoupit její mateřské rysy, dítě ji může nakreslit jako atraktivní ženu nebo naopak jako postavu bez výrazných sekundárních pohlavních znaků, která se podobá zobrazeným dětem. Otec bývá často zobrazen jako nositel autority, je veliký a silný, jeho postoj vyjadřuje agresivitu. Někdy naopak působí v kresbě pasivně. Věnuje se sledování televize, nebo si hraje s dětmi a splývá s nimi.
- Za povšimnutí stojí nápadnosti v zobrazení jednotlivých členů rodiny. Postava otočená zády nebo profilem od ostatních může znamenat odmítání, ambivalenci. (Říčan, Krejčířová, 2006)
- Z velikosti postavy lze usuzovat, jaký význam má konkrétní člověk pro autora kresby, jak dítě tohoto člena rodiny vidí, nebo jaký by podle něj měl být. Velikost

postavy nemusí odpovídat skutečnosti. Dítě může jako největšího zobrazit sourozence kojence, protože je pro něj důležitý. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006) Výrazně větší postava může být nositelem autority. Nebo může v ostatních vyvolávat strach, žárlivost či rivalitu. Sourozenec, kterého dítě nakreslí jako největšího, může být v jeho očích miláčkem rodičů, který sklízí oproti ostatním dětem více pozornosti, lásky a výhod. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001) Naopak postava, kterou dítě nakreslí výrazně menší než ostatní, bývá považována za nedůležitou a postrádající autoritu. To ale opět nemusí být realitou, do takovéto pozice může konkrétní postavu stavět pouze přání autora kresby. Pokud dítě zobrazí jako malé samo sebe a umístí se mimo ostatní, může naznačovat odmítání a pocit izolace a chybějící sounáležitosti s rodinou. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006). Malá figura v případě ztvárnění sebe sama může signalizovat také malé ego, nízké sebevědomí, deprese, anxiozitu (nepříjemný psychický stav podobný strachu, který je ale dlouhodobý až chronický a nemá známou příčinu). (Šicková-Fabricsi, 2002) Velikost postavy je ale třeba interpretovat opatrně, může být ovlivněna volným místem na papíře. Dítě začíná kreslit velké postavy a pak je postupně zmenšuje, protože se mu na papír jednoduše nevejdou. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001)

- Vyčerněná nebo stínovaná postava může být pro dítě zdrojem strachu a nejistoty. Z toho důvodu ji může dítě zobrazit také odděleně od ostatních, třeba v jiné místnosti. Tyto znaky jsou významné hlavně, pokud se objeví jen u jedné figury.
- Postava nakreslená slabými a přerušovanými konturami je často spojována s nejistotou a ambivalentními pocity. I v tomto případě sledujeme, zda dítě takto zobrazí jen jednu z postav. Vymazávání, přeškrtávání a opravování bývá výrazem úzkosti a nejistoty. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006) Ale gumování, po němž následuje zlepšení v kresbě, znamená flexibilitu a schopnost být kritický k vlastnímu výtvoru. (Šicková-Fabricsi, 2002)
- Mladší děti kreslí často všechny postavy stejné. Starší děti diferencují. Důležitá je podobnost některých postav, dítě se identifikuje s dalším členem rodiny, rodičem.

- Významné je i pořadí, v jakém dítě kreslí jednotlivé postavy a jejich prostorové umístění. Blížkost na kresbě může znamenat potřebu vzájemného vztahu nebo jen skutečnost častého kontaktu. Naopak vzdálenost může vyjadřovat potřebu distancovat se od konkrétního člověka. Nebo může signalizovat malou frekvenci kontaktu. Dítě, které zažívá pocit izolace, se často nakreslí odděleně od ostatní rodiny, třeba mimo dům, nebo za ohrádkou.

Altman (2008) uvádí další možnosti projektivní interpretace kresby rodiny:

- Nápadně nakloněná, padající postava - nestabilní postoj, pocity nevyváženosti spojené s dotýcnou postavou, čím větší sklon, tím větší labilita.
- Plovoucí, vznášející se, visící postavy - pocity nezvládnání, schází stabilní bod, není se čeho zachytit.
- Scházející detaily na některé z postav - nepřijímání nebo odmítání jejich symbolické funkce (např. postava otce bez rukou = projektivní přání zneschopnit otce, strach z trestání, postava matky se špatně zvládnutýma očima = pocit nedostatečného vzájemného kontaktu, odtažitost matky).
- Obohacení nebo ochuzení množství detailů na některé postavě - známka zájmu nebo lhostejnosti.
- Ohraničení (opouzdrění), předměty nebo čáry oddělující nějakou postavu od ostatních - potřeba ochrany nebo odstupu, pocity bariéry.
- Podobnost nebo odlišnost postav - identifikace, odmítání, projev vnímané blízkosti nebo vzdálenosti, u vlastní postavy projev přání podobat se, přiblížit nebo naopak odlišit se, oddělit se od někoho.
- Směr pohybu - sledujeme směřování od ostatních nebo naopak k ostatním.
- Vzájemné naklonění, podaná ruka, společná činnost - projekce blízkosti.
- Odvrácení, odklon, vzájemná vzdálenost - nezájem, scházející pocit blízkosti nebo projev přání většího odstupu.
- Odlišný výraz obličeje - smutek, zloba nebo radost.

- Gumování, zvýšené opravování, potíže se zobrazením některé z postav - konfliktní oblasti nebo osoby, jejich špatné přijímání.
- Výhrůžné postavy, zvětšené ruce, zlostné grimasy, nebezpečné nástroje, agresivní doplňky - obavy z dané postavy, u vlastní postavy snaha o kompenzaci pocitů slabosti.
- Zkarikované, zesměšněné postavy - snaha o devalvaci.
- Začárané detaily nebo celé postavy - obtížně se vyrovnává s danou funkcí nebo postavou, syceno silným vnitřním konfliktem. (Altman, 2008)

Způsob zpracování kresby rodiny se v průběhu dětství mění. Svoboda, Krejčířová a Vágnerová dělí vývoj kresby rodiny v Psychodiagnostice dětí a dospívajících (2001) do tří fází.

1. **Statické, nediferencované ztvárnění rodiny**, kterou představuje několik stejně zobrazených figur stojících v řadě vedle sebe. Rozdíl mezi nimi bývá často jen ve velikosti. A nemusí to nic znamenat, to že dítě nakreslilo některého člena rodiny většího nebo menšího může znamenat jen nezralost kreslířských schopností autora. Dítě má díky svým nedokonalým kreslířským schopnostem problém s realizací svého úmyslu. Kresbu v tomto případě nelze ještě projektivně hodnotit. Je to typické pro předškolní děti. (kresba 1 a 2)
2. **Statické, diferencované ztvárnění rodiny**. Jednotlivé figury už se od sebe liší. Často nejde jen o rozdíly ve velikosti, ale i o odlišnost zpracování rysů obličeje a dalších detailů postavy a jejího oblečení. Vzájemná blízkost a vzdálenost postav už bývá výsledkem úmyslu dítěte nakreslit svou rodinu právě takto. Takovou kresbu lze hodnotit projektivně, ale s vědomím, že ještě nemusí poskytovat všechny žádoucí informace. Takový způsob zobrazení je typický pro mladší školáky.
3. **Dynamické a diferencované ztvárnění rodiny**. Rozdíly jsou patrné nejen v zobrazení jednotlivých figur, ale i ve vzájemné dynamice, v zaměření a aktivitě postav. Tato kresba je ke kvalitní diagnostice nejvhodnější, ale i v tomto případě z ní získané informace mohou sloužit pouze jako hypotézy a podněty k dalšímu šetření. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001)

Zajímavá je otázka řešení prostorových vztahů v kresbě rodiny nebo jiné skupiny lidí. Touto otázkou a její vývojovou podmíněností se zabýval M. Valenta (1998). Jednotlivé způsoby zpracování prostoru rozdělil do několika kategorií.

1. Kresba řady postav, dítě není schopné zachytit prostorové vztahy.
2. Řešení prostoru vytvořením dvou řad.
3. Postavy jsou zobrazeny v různých pozicích, které vyjadřují diferenciaci jejich umístění v prostoru, ale dítě ještě nepoužívá profilu a zobrazení v pozici zezadu.
4. Postavy jsou zobrazeny v různých pozicích, některé z nich jsou z profilu a jiné zezadu.
5. K určitému posunu ve způsobu zvládnutí prostoru dochází mezi 7. a 9. rokem života. V kresbě se začne často objevovat postava zobrazená z profilu.

1.3.2 Kresba začarované rodiny

Doporučuje se ji používat současně s kresbou rodiny. Tato technika přímo stimuluje symbolické vyjádření dítěte jeho prožitků a postojů k vlastní rodině. Význam symboliky si dítě samo ani nemusí uvědomovat a tak může vyjádřit i pocity, které si vědomě nechce připustit (např. ambivalentní vztah k matce). Na vědomé úrovni bývají obvykle negativní emoce potlačeny a navenek vystupuje pouze pozitivní složka postoje. Rušivým faktorem jsou v případě kresby začarované rodiny aktuální mediální vlivy a móda. A také nedostatek kresebných dovedností k sebevyjádření. Někdy totiž dítě nevolí druh zvířat projektivně, ale zobrazuje jen ta, co umí nakreslit. (Altman, 1998)

Zadání tohoto kresebného testu zní: Nakresli svoji rodinu, jako by přišel kouzelník a každého z vás začaroval do zvířete, které mu nejlépe odpovídá, které nejlépe ukazuje jeho povahu. Po dokončení kresby je vhodné vyslechnout si interpretaci dítěte. Je třeba se dotazovat, kdo je na obrázku, proč je začarovaný zrovna do tohoto zvířete a ne do jiného, zda je dítě s výtvořem spokojené. Je možné zjistit, že chtělo někoho zobrazit jako jiné zvíře, které ale nedokázalo nakreslit.

Při interpretaci symbolického zobrazení lze vycházet z

- psychických vlastností a projevů chování (líný a nepořádný - prase, pilná – včela)
- vnějších viditelných znaků (hezká - motýl, velký – medvěd)
- vztahu zobrazeného člověka k dítěti (hlídá jej a kontroluje - pes).

Při hodnocení je nutné respektovat aktuální sociokulturní význam jednotlivých symbolů, v tomto případě zvířat. Způsob zobrazení jednotlivých členů je i vývojově podmíněn, závisí na rozvoji kognitivních schopností i úrovni emoční zralosti. Chlapci mladšího věku zobrazují otce nejčastěji jako koně, lva, ptáka a psa, starší pak jako lva nebo slona. U mladších dívek je otec často zobrazován jako pes, u starších jako slon nebo medvěd. Sourozence mladší chlapci kreslí hlavně jako kočku, zajíce, králíka, slona a později ve starším věku převládá symbol prasete. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001)

Obsahová interpretace musí vycházet z celkového pojetí kresby, to znamená, že musí respektovat způsob zobrazení ostatních členů rodiny. Dítě, které se identifikuje s určitým členem rodiny, může použít pro sebe i tohoto člověka stejného symbolu. U mladších dětí se poměrně často vyskytuje zobrazení celé rodiny jako stejných zvířat. Pokud se toto objeví u staršího dítěte, může to znamenat potřebu harmonické rodiny, nebo se může jednat o projev potřeby potvrdit společnou identitu a příslušnost ke své rodině. Odlišnost a izolovanost či odloučení nějakého člena rodiny lze rozeznat z použití rozdílného symbolu zvířete. Všichni jsou zobrazeni jako savci a jeden člen rodiny je nakreslený jako pták.

Děti s nízkým sebehodnocením a sebevědomím a děti týrané se často kreslí jako malý hmyz, například mravenec. (Šicková - Fabrici, 2003)

2 PRAKTICKÁ ČÁST

V rámci praktické části interpretuji několik dětských kreseb rodiny a kreseb začarované rodiny. Mým cílem je pokusit se ze způsobu, jakým tři konkrétní děti zobrazí členy své rodiny, usoudit, jak tyto zkoumané děti svou rodinu a své vlastní postavení v ní vnímají. Vycházím při tom z poznatků, které jsem načerpala během vytváření teoretické části této práce. Kromě rozboru kresebného materiálu využívám také metody rozhovoru a pozorování. Uvědomuji si, že nejsem žádný odborník a veškeré závěry, které vyvodím, lze považovat za pouhou hypotézu.

Výběr vzorku dětí, se kterým jsem pracovala, nebyl jednoduchý. Nejprve jsem zamýšlela oslovit několik dětí z různě fungujících rodin. Chtěla jsem porovnat kresbu dětí z úplné a na okolí harmonicky působící rodiny s kresbami dětí, které pocházejí z rodin evidentně sociálně patologických. Kontakt s těmito dětmi a popřípadě jejich rodiči jsem měla v úmyslu navázat za pomoci své přítelkyně pedagožky, která na nejmenované základní škole, kde nyní pracuje, působila nejdříve v pozici asistenta pedagoga a během vyučování se věnovala problematikým, převážně romským školákům. Tyto děti se ale odmítli k tématu rodina jakkoliv vyjadřovat. A byla jsem ujištěna, že ani jejich rodiče by nebyli ochotni se mnou komunikovat.

Nakonec jsem se rozhodla upustit od záměru porovnávat a interpretovat kresby dětí z různých rodin a zaměřila jsem se na rodinu jednu a na tři sourozence. Jedná se o dva chlapce ve věku třináct a jedenáct let a devítileté děvče.

Rodina žije na vesnici. Otec v místě bydliště zastává funkci starosty obce a matka vyučuje angličtinu na prvním stupni nedaleké základní školy. Mimo zaměstnání si oba dokážou najít čas na další aktivity, které znamenají odpočinek a pohodu nejen pro ně samotné, ale přinášejí radost i dalším lidem. Matka se hodně věnuje práci s dětmi, organizuje pro ně nejrůznější akce při škole, kde je zaměstnána i v obci, kde bydlí. Otec hraje ochotnické divadlo. Děti nezůstávají v tomto směru pozadu. Všichni dochází na několik kroužků. Za vzděláním dojíždějí denně do nejbližšího města. Prospěch mají všechny tři děti nadprůměrný.

Vzhledem k tomu, že pro zkoumané děti a jejich rodiče nejsem zcela cizí osoba a mají ke mně určitou důvěru, byli ochotni hovořit se mnou o vztazích uvnitř své rodiny. Protože tyto lidi znám, setkávám se s nimi a pozoruji je v nejrůznějších situacích, bylo pro mě jednodušší s nimi pracovat a usuzovat z prvků kreseb dětí nějaké závěry. Tato skutečnost mohla ale na druhou stranu způsobit, že má analýza kreseb nebyla zcela objektivní. Při interpretaci obrázků jsem byla přece jen ovlivněna určitými sympatiemi ke členům zkoumané rodiny, měla jsem tendenci předjímat a nevyvozovat příliš negativní závěry.

2.1 Metody

Materiál, se kterým jsem pracovala, vznikl v průběhu asi tří měsíců. Jedná se o dva obrázky rodiny a jednu kresbu začarované rodiny od každého ze tří sourozenců.

Jako první proběhlo zadání kresby rodiny. Zkoumané sourozence jsem společně s několika dalšími dětmi požádala o spolupráci během jejich společného volnočasového kroužku. Shromáždila jsem všechny v klubovně, rozdala bílé papíry ve formátu A4, doprostřed stolu jsem položila pastelky a vyzvala děti, aby na papír před sebou nakreslili svou rodinu. Na dotazy ohledně upřesnění zadání jsem reagovala doplněním, ať děti nakreslí všechny lidi, které do své rodiny zahrnují, což může být u každého z nich jiné. Několik dětí se mě zeptalo, zda mají nakreslit i sebe samého. Na to jsem odpověděla, že záleží čistě na nich. Během práce jsem děti pozorovala. Sledovala jsem, v jakém pořadí zobrazují členy své rodiny, vyptávala se na některé prvky kreseb a dělala si poznámky.

Nevýhodou setkání, během kterého vznikly první podklady, které jsem využila pro praktickou část své bakalářské práce, byl počet dětí. Shromáždila jsem jich příliš najednou. Pak jsem bohužel nebyla schopna sledovat všechny vznikající kresby a jejich autory. A protože jsem v té době nebyla ještě zcela rozhodnuta pro variantu zaměřit se na sourozence, nevěnovala jsem jejich práci více pozornosti než ostatním. Naštěstí jsem je pak potkala ještě ten samý den o několik hodin později, kdy děti a hlavně nejmladší dívka projevíly

zvědavost a zájem a samy se o svých kresbách rozhovořily. Využila jsem situace a vyptala se na některé nápadné postavy.

Dalším negativem bylo, že děti ve skupině své kresby během jejich vznikání navzájem hodnotily a radily si. Činili tak hlavně starší chlapci. A mezi ně patřil i třináctiletý ze sourozenců.

Druhé setkání a sběr kresebného materiálu proběhl po domluvě s rodiči už pouze s vybranými třemi dětmi v místě jejich bydliště. Nejprve jsem stejným způsobem, jako v prvním případě, zadala kresbu rodiny. Po dokončení úkolu jsem děti požádala ještě o kresbu začarované rodiny. Bylo zřejmé, že chlapci se s tímto testem již někdy setkali. Možná zobrazovali členy své rodiny začarované do zvířat ve škole. I tentokrát spolu děti během práce hodně komunikovali. Navzájem se škádlili nebo napomínali. Nejmladší dívka často přerušovala kreslení, odcházela a mluvila s matkou.

2.2 Kresba rodiny

První kresba rodiny (kresba 3) nejstaršího ze sourozenců, třináctiletého Josefa, je hodně zajímavá. Autor začal svým nevlastním dědou, kterého zobrazil jako postavu s mikrofonom připomínající zpěváka nebo moderátora. Své počínání komentoval tak, že chce, aby nevlastní děda vypadal na obrázku směšně. Postava má přeškrtnutou hlavu obrazcem, který se podobá značce zakazující stání. Figuře navíc chybí ruce a nohy, přesněji dlaně a chodidla, má jen nohavice a rukávy. Při rozhovoru s rodiči jsem zjistila, že chlapec nemá nevlastního dědu příliš rád kvůli tomu, jak s ním jedná. Stále mu prý něco vytýká. Vedle nevlastního dědy nakreslil Josef sám sebe jako velikou postavu superhrdiny s křídly. Maličké figury rodičů umístil chlapec do domku v pravém horním rohu kresby. Sourozence vynechal úplně, ti se prý schovávají za domem a pozorují rodiče. To příkládám chlapcově věku a snaze pobavit vrstevníky, se kterými si během společného zpracovávání úkolu povídal.

Druhou kresbu rodiny (kresba 6) zpracoval Josef (11 let) jako rodokmen. Začal prarodiči z otcovy strany. Nemocného dědečka nakreslil ležícího v posteli. Pak zobrazil

rodiče a otcovy sestry bez partnerů. Pokračoval dětmi, nejprve sourozenci a sebou samým a poté bratřenci a sestřenicemi. Několika lidem přikreslil detaily, které jsou pro ně podle jeho mínění charakteristické. Jedna z otcových sester drží cigaretu a s cigaretkou je podle slov autora kresby šťastná. Bratřenci mají hokejku a notebook, což pravděpodobně upozorňuje na jejich hlavní zájmy. Poté nejstarší ze sourozenců svůj výtvar spontánně komentoval: „Dědu ze Sušice kreslit nebudu, ten je nevlastní. A ještě někoho nebudu kreslit, ale to teď nechci rozebírat.“ Ptala jsem se na důvod: „Dědu nemáš moc rád?“ Odpověděl: „Ne. A proto taky kreslím jen tetu.“ Rodiče mi potvrdili, že Josefův vztah s nevlastním dědou opravdu není příliš vřelý. Matka konstatovala, že děda je pedant. K nejstaršímu z dětí se chová přísněji než k ostatním dvěma. Třináctiletý chlapec je přesvědčený, že vše co řekne a udělá, je podle dědy špatně. Rodiče se synovu postoji nediví. Jako další figury dokreslil Josef ještě babičku, partnerku výše zmiňovaného nevlastního dědy, matčinu sestru s manželem a dětmi a nakonec kocoura Drápka, kterého na obrázku umístil k sobě a svým sourozencům.

Jedenáctiletý Vít zobrazil svou rodinu v pořadí: mladší sestra, bratr, malý bratranec, on sám, otec a matka (kresba 4). Postavy pečlivě očísloval. V průběhu práce velice často přeškrtnal rozkreslenou postavu a začal znovu. Nejvíce oprav podnikl při kresbě sebe samého. Kvůli spoustě nedokončených figur, které zabraly hodně místa na papíře, se otec vešel na obrázek jen částečně a matku nakreslil chlapec až na druhou stranu.

Druhou kresbu rodiny (kresba 7) zahájil prostřední chlapec postavou svého pětiletého bratrance. Jedná se o stejné dítě, které se objevilo i na prvním obrázku. Pak chtěl Vít nakreslit sebe, ale rozpracovanou figuru přeškrtnal a pustil se do nové, ze které vznikl autorův starší bratr. Potom opět začal kreslit sebe samého, ale v průběhu práce změnil názor a postavu dokončil jako sestru Evu. Poté již opravdu zobrazil sebe, ale opět se nedokreslil hned na první pokus. Během práce se dohadoval s mladší sestrou o pastelky. Zlobil se, že používá barvu, kterou on zrovna potřebuje. Po nakreslení malé postavy otce se Vít rozhodl ke všem na obrázku dopsat kromě jména také věk a výšku. Pak přidal matku. Její figuru zase nakreslil až na druhý pokus. Postavy rodičů a sebe samého udělal chlapec oproti svým sourozencům a bratřencovi výrazně menší. Na druhou stranu papíru nakreslil další

příbuzné. Když mu začalo docházet místo, vepsal číslem, že je jich ještě spousta, kteří se na obrázek nevejdou. V průběhu práce škádlil sestru tím, že ji chtěl v kresbě vydávat za mladší a menší.

Devítiletá Eva nakreslila celou svou rodinu, tedy sebe, otce, matku, staršího bratra Josefa a pak prostředního Víta (kresba 5). Poměr velikosti jednotlivých postav odpovídá skutečnosti. Všechny postavy se smějí. Rodina, kterou dívka zobrazila, působí šťastně a harmonicky.

V druhém případě (kresba 8) začala Eva kresbu kocourem Drápkem a jeho miskou. Zvířeti věnovala při práci nejvíc času. Matka mi vysvětlila, že do Drápka se dcerka zamilovala přibližně před týdnem. Zkrátka se ze dne na den rozhodla, že kocour bude její mazlíček a teď se kolem něj točí celý její svět. Eva během práce dokonce několikrát odběhla a přinesla si zvíře jako model. Chtěla jej zobrazit co nejvěrněji. Druhou v pořadí nakreslila maminku. Opět se snažila o co nejrealističtější zobrazení. Zkoumala barvu jejích očí a podobně. Nakonec matce nakreslila černé brýle (opravdu nosí dioptrické brýle) a prohlásila: „Mamka je slepec.“ Potom chvíli pozorovala počínání svých starších bratrů, kteří do obrázku zahrnuli i prarodiče a některé další příbuzné a okomentovala svůj výtvar: „Já namaluju jen naši rodinu a Drápka.“ Pak nakreslila kolem kocoura paprsky, jako kdyby byl sluníčko. Zdůvodnila je tím, že: „Drápek je prostě dobřej.“ Třetího v pořadí zobrazila otce. Po dokončení jeho postavy prohlásila, že se jí kluci na obrázek už nevejdou a že je namaluje jenom malé. Pobavilo ji, že staršího z bratrů nakreslila stejně malého jako kočku. Pak přidala na obrázek sebe. Umístila se mezi matčiny nohy. Zobrazila se jako princeznu s dlouhými šaty a korunkou na hlavě. Nakonec děvče nakreslilo prostředního bratra Víta. Po celou dobu práce na úkolu své počínání spontánně komentovala. Matka a starší bratři ji průběžně napomínali za šišlání a infantilní chování.

2.3 Kresba začarované rodiny

S kresbou začarované rodiny se vypořádaly všechny tři děti velice rychle. Během práce jsem na nich pozorovala nesoustředěnost a ustupující nadšení. Nyní už vím, že příště bych dětem nezahladala dva úkoly během jednoho setkání.

Josef nakreslil (kresba 9) nejprve otce jako koně a matku jako hrocha. „Tatka je silnej hřebec, silnej tažnej kůň. Mamka je hroch, rozvaluje se ve vaně.“ Nejmladší ze sourozenců zobrazil jako žížalu a sebe jako štíra. Pak obrázek žížaly opravil a překreslil jej na hada, který měl symbolizovat jeho bratra Víta. „Jedovatej had proto, že se třeba s někým hádá a pere a pak uteče, odplazí se.“ Sestru Evu nakonec zobrazil jako jednobuněčného prvoka, protože je malá a hubená.

Vít zobrazil (kresba 10) stejně jako jeho starší bratr nejprve otce v podobě koně a poté matku jako hrocha (děti už se bohužel při kresbě druhého úkolu méně soustředily a hodně spolupracovaly a radily si). Sestru nakreslil chlapec jako krtka a bratra jako hada. Své počínání komentoval slovy: „Je to jeho oblíbenej mazlík a taky je mrštnej při sportu a tak.“ Sebe zobrazil jedenáctiletý Vít jako bizona nebo taky býka. Na otázku, proč zvolil zrovna tohle zvíře, odpověděl, že neví a dál už se mnou odmítl komunikovat.

Devítiletá Eva nakreslila jako prvního staršího bratra Josefa. Vysvětlila to tak, že: „Pepča je myš s obrovským plesnivým zubem, která poskakuje na ocásku, až se jí zauzloval.“ Potom se zamyslela nad tím, jak má nakreslit svého mazlíčka Drápka. Nakonec ho nechala kočkou. Dalšího zobrazila druhého bratra v podobě medvěda. A to komentovala tak, že: „Vít'a je medvěd, protože všechno rozmlátí a rozdupe.“ Sebe nakreslila jako kostnatou rybičku. Tím myslela pravděpodobně rybí kostru. Maminku zobrazila jako opičku a tatínka jako gorilu - vůdce rodiny.

2.3 Interpretace kresebného materiálu

V první kresbě třináctiletého chlapce (kresba 3) mě zaujala hlavně figura nevlastního dědy a autora kresby samotného. Těmto dvěma postavám je na papíře věnován největší prostor. Ostatní členy rodiny odsunul Josef do povzdálí nebo je nenakreslil vůbec (malé postavičky rodičů mávající z domku v pravém horním rohu papíru a sourozenci údajně schovaní za domem). To podle mého názoru upozorňuje na to, že vztah s nevlastním dědou hodně zaměstnává chlapcovy myšlenky. Že k tomuto příbuznému nemá příliš kladný vztah, myslím, vyjádřil Josef dostatečně tím, jak figuru dědy pojal. Jak sám řekl, nakreslil ho tak, aby působil směšně. Do ruky mu vložil mikrofon jako moderátorovi. To by mohlo symbolizovat dědovu věčnou tendenci komentovat chlapcovo počínání. Autor kresby ale zároveň přeškrtl příbuznému obličej, podle mě proto, aby mu znemožnil se ke všemu vyjadřovat. Dalším zajímavým detailem v postavě nevlastního dědy jsou chybějící ruce a nohy. Může se jednat o úmyslnou snahu dítěte zobrazovaného člověka nějakým způsobem znevýhodnit, handicapovat. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001) Sebe Josef zobrazil jako větší postavu okřídleného komiksového hrdiny. Podle mého názoru chtěl mít alespoň v kresbě nadřazené postavení. Domnívám se, že i umístění rodičů v pravém horním rohu obrázku může mít v souvislosti se vztahem vnuka a dědy nějaký význam. Možná naznačuje tendenci rodičů do konfliktu mezi jejich synem a dědou nezasahovat. Jedná se opravdu ale pouze o moji domněnku, kterou nemám ničím podloženu.

V Josefově druhé kresbě rodiny (kresba 6) mě zaujal způsob zobrazení nemocného dědečka z otcovy strany. Setkávám se spíš s tím, že děti kreslí postel s ležícím člověkem z profilu. Chlapec ale lůžko s dědečkem zobrazil zepředu. Podle mého názoru nechtěl, aby se dědeček na kresbě výrazně lišil od ostatních postav, nechtěl poukazovat na jeho znevýhodnění.

Na kresbách jedenáctiletého Víta (kresba 4 a 7), pokud nepočítám obrázek začarované rodiny, jsou nápadné dva prvky. Chlapec do své nejužší rodiny zahrnuje jednoho z bratřanců. To sám zdůvodňuje tím, že ho mám moc rád. Dalším výrazným prvkem Vítových kreseb je opakované škrtnutí a opravování postav. Tuto chlapcovu

tendenci nechci hned přičítat psychickým potížím. Ačkoliv v odborné literatuře bývá tento jev spojován hlavně s psychickými problémy autora kresby. Já osobně se domnívám, že v tomto případě se jedná spíše o snahu dosáhnout perfektního výsledku. Rodiče se k tomuto při první konzultaci také přiklonili. Poukázali na dopisované údaje v druhé kresbě a konstatovali, že chlapec má rád čísla a přesnost. To, že v případě první kresby rodiny umístil Vít postavu matky na druhou stranu papíru, by teoreticky mohlo signalizovat snahu o její izolaci. Ale já si opět myslím, že se nejedná o úmyslné či neúmyslné odsunutí jednoho z členů rodiny. Matka se chlapci na přední stranu papíru jednoduše nevešla.

Rodina zobrazená v kresbách devítileté Evy (kresba 5 a 8) působí harmonicky a šťastně. V teoretické části bakalářské práce bylo řečeno, že takto může dítě svou rodinu zobrazovat proto, že ji právě takovou chce mít. (Říčan, Krejčířová, 2006) Domnívám se ale, že v tomto případě se nejednalo o idealizaci.

Překvapivé bylo, že se Eva v druhé kresbě oblékla do princeznovských šatů. Často se totiž projevuje spíš jako kluk uličník. Tentokrát se, myslím, může jednat o promítnutí přání do kresby. Podle mě se Eva chová jako chlapec, protože vyrůstá se dvěma bratry a nic jiného jí nejspíš nezbyvá. To ale neznamená, že by občas nedala ráda přednost hře s jinou dívkou.

Pokud jde o kresby začarované rodiny, přiznám se, že si v jejich interpretaci nejsem zcela jistá. Například symbol hrocha, který použili oba chlapci pro zobrazení matky, pro mě zůstává záhadou. Určitě se nejedná o fyzickou podobnost, matka není velká a silná. Naopak se jedná o štíhlou ženu malého vzrůstu. Symbol koně, který chlapci zvolili pro otce, je mi trochu jasnější. Člen rodiny, kterého jako koně zobrazili, má tohle zvíře velice rád. Starší Josef mi navíc vysvětlil, že otce vidí jako silného hřebce (přece jenom je otcem tří dětí a to v současné době není už příliš častý počet potomků) a tažného koně (obstarává celou svoji rodinu). Nejmladší Eva se v kresbách začarované rodiny objevuje jako malá zvířata. To, myslím si, souvisí s jejím věkem a drobnou postavou. Chlapci se zobrazili jako zvířata podle svého znamení zvěrokruhu.

Protože jsem potřebovala pomoci s pochopením některých vztahů, na které dětské kresby poukazovaly, poprosila jsem rodiče o sezení, které by proběhlo bez účasti dětí. Během tohoto setkání jsem rodičům ukázala obrázky a položila jim ke kresbám několik otázek.

Je víc než jasné, že jedním z ústředních témat našeho rozhovoru byl vztah nejstaršího syna Josefa k jeho nevlastnímu dědovi z matčiny strany. Ten je, jak mi chlapcovi rodiče potvrdili, opravdu problematický. Zvláštní je, že je tomu tak pouze v případě nejstaršího ze sourozenců. Příbuzný zřejmě nejčastěji komunikuje s ním, protože ho kvůli jeho věku považuje za částečně zodpovědného i za obě mladší děti. Rodiče negativní postoj svého syna k dědovi chápou. Sami mají občas potíž být s tímto členem rodiny zcela zadobře. I je totiž často zahrne nejrůznějšími výtkami, což jim samozřejmě není nikterak příjemné. V komunikaci směrem k dětem a hlavně tedy k nejstaršímu chlapci, není tento děda vždy úplně soudný a umírněný. Často mu předhazuje a vyčítá věci, které by podle rodičů opravdu ani nemusel. Na druhou stranu matka poznamenala, že samozřejmě někdy má i pravdu a upozorní Josefa na skutečný nedostatek, zkrátka trefí se do černého a to chlapec nedobře přijímá.

Zajímala mě další osoba, kterou nejstarší ze sourozenců ve své druhé kresbě rodiny úmyslně vynechal. Rodiče se zamysleli nad obrázkem a konstatovali, že nenakreslil víc osob, a sice manželů svých tet. Tyto muže prý ani příliš dobře nezná. Podle matky syn možná komentoval to, že nezobrazil kompletní pár, který je v současné době v rozvodovém řízení. Jednou variantou je tedy manžel tety, kterou Josef nakreslil s cigaretou. (Tento detail matka jen tak mimochodem komentovala tak, že momentálně ne příliš šťastná švagrová se na synově kresbě tváří kvůli cigaretě opravdu nejspokojeněji ze všech). Další možností, ke které se chlapcovi rodiče spíše přiklonili, bylo vynechání jiného strýce, který je velice přísný, někdy až skoro hrubý a často všechny tři sourozence napomíná a křičí na ně. Otec dětí konstatoval, že ne vždy je švagrovo chování zcela oprávněné a přiměřené. A že už několikrát nastala situace, kdy musel zasáhnout a příbuzného umírnit. Je vcelku pochopitelné, že na takového strýce mohl Josef zanevřít.

V souvislosti s prostředním dítětem jsem se při rozhovoru s rodiči zaměřila na škrty a opravy, které se objevily ve dvou jeho kresbách. Byla jsem zvědavá, zda nemohou být

projevem nějakých psychických potíží, třeba jenom nízkého sebevědomí, nejistoty sebou samým. Dověděla jsem se, že Vít je velice soutěživý, že těžce nese jakoukoliv porážku. To jeho vrstevníci a děti ze školy vnímají negativně. Chlapec má proto problém najít si kamarády.

Soupeřivost se projevuje i ve vztahu jedenáctiletého chlapce ke staršímu bratrovi. Rodiče během našeho setkání vzpomínali, že už jako malý Vít velice těžce nesl, když se až jako druhý v pořadí naučil chodit nebo mluvit. Od malička se prý snažil staršímu bratrovi vyrovnat. V současné době chlapec pozitivně vnímá to, že Josefa bratra předčil. Je vyšší a silnější než Josef. Vztah mezi bratry se údajně zlepšil, když se rodiče rozhodli změnit školu, ve které se děti učili společně v malotřídce, za větší, kde už jsou rozděleni standardně do různých tříd podle věku.

Uvnitř je Vít hodně citlivý a má své sourozence velice rád. K mladší sestře se chová moc hezky. Vztah s ní je pro něj o něco jednodušší, protože v ní necítí konkurenci, nemá potřebu s ní soutěžit. Matka mi vyprávěla příhodu, kdy ji prostřední z dětí, který dostal o Evu veliký strach, překvapil svým chováním. Chlapec není zvyklý projevovat city navenek. Nevyhledává fyzický kontakt, naopak je mu spíš nepříjemný. Nebo se možná snaží vypadat tak, že doteky a pohlazení nepotřebuje. Matka se prý občas snaží přimět Víta k fyzickému kontaktu hrou, třeba lechtáním a podobně. Zajímavé je, že na obou obrázcích rodiny prostředního ze sourozenců se objevila postava malého pětiletého bratrance. To proto, že ho autor kreseb má hodně rád. Napadlo mě, že ho Vít vídá ze svých dětských příbuzných nejčastěji. To ale údajně není pravda. Zobrazovaný bratranec je ze všech dětí v rodině nejmladší a možná proto k němu prostřední ze zkoumaných sourozenců tolik přilnul. Zřejmě ho vnímá jako mladšího bratra, kterému má možnost dělat ochránce a učitele a který k němu určitým způsobem vzhlíží.

Eva zobrazila v obou případech idylicky působící rodinu. V druhé z kreseb se hodně zaměřila na domácího mazlíčka kocoura Drápka. Matka konstatovala, že se jednalo o přechodné období, kdy kocour dcerku hodně bavil a zaměstnával. Nyní už by ho podle matky do kresby rodiny asi nezahrnula. Eva vyrůstá mezi chlapci a jako chlapec se často i projevuje. Pravděpodobně se tak ale chová proto, že jí nic jiného nezbyvá, chce-li se prosadit mezi braty. Na druhém obrázku nakreslila sebe samu jako princeznu v zelených

šatech. Domnívám se, a rozhovor s rodiči mě v tom to utvrdil, že je to dívčino přání, mít více prostoru a možností projevit se jako holčička, hrát si na princezny a s panenkami.

Devítiletá dívka na sebe hodně upozorňuje tím, že se často chová jako mnohem mladší dítě. Hodně se tulí k matce a šišlá. Toho jsem si všimla při druhém sezení s dětmi a zmínili to i rodiče během pozdějšího rozhovoru. Ostatní členy rodiny Eva způsobem, jakým se snaží získat pozornost, hodně rozčiluje. Rodiče i sourozenci ji za to často napomínají.

Vztah dětí k rodičům vnímají rodiče, jak mi sami řekli, spíše pozitivně. Matka se na děti častěji zlobí a hubuje, když něco provedou. Otec je pro děti přirozenou autoritou, mají z něj respekt a poslouchají ho víc než matku. Ale na druhou stranu k němu mají zřejmě i větší důvěru a chodí si k němu pro rady.

Při vytváření praktické části mé bakalářské práce jsem si vyzkoušela a ověřila, jak velké množství informací lze získat z jediné kresby. Tato problematika mě již dříve zajímala a tušila jsem, že kresba může být nápomocná při poznávání osobnosti jejího autora, jeho postojů a vztahů s okolím, ale překvapilo mě, v jaké míře. Na druhou stranu ale pokládám za podstatné zmínit to, že si uvědomuji, že symboly a prvky kresby není možná chápat jednoznačně. Že domněnky, které vyvolá interpretace kresby, je vždy nutné ověřit rozhovorem.

Závěr

Bakalářská práce ve své teoretické části vysvětluje termíny rodina, funkce rodiny, normalita rodiny, rodinné koalice a další pojmy z teorie rodiny, které je důležité znát pro dobrou orientaci v problematice, která je řešena praktickou částí bakalářské práce. Teoreticky se text dále zabývá vývojem dětské kresby. Soustředí se hlavně na vývoj kresby postavy a rodiny. V kapitole zaměřené na diagnostický potenciál dětské kresby jmenuje některé neprojektivní a projektivní kresebné techniky. Druhému typu věnuje více prostoru a některé z řady projektivních kresebných technik představuje podrobněji. Zabývá se hlavně kresbou rodiny a kresbou začarované rodiny a předkládá možné způsoby interpretace prvků, které se v takových kresbách často vyskytují.

Podstatným záměrem mé práce bylo bližší seznámení s konkrétní projektivní kresebnou technikou, a sice kresbou rodiny. Hlavním záměrem pak bylo vyzkoušet si interpretaci dětské kresby v praxi.

Literatura

Altman, Z.: *Kresba postavy, Možnost využití projektivní kresby u dětí - pracovní materiál*, 2006.

Davido, R.: *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, Praha, Portál, 2008.

Kraus, B.: *Základy sociální pedagogiky*, Praha, Portál, 2008.

Matoušek, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 2003.

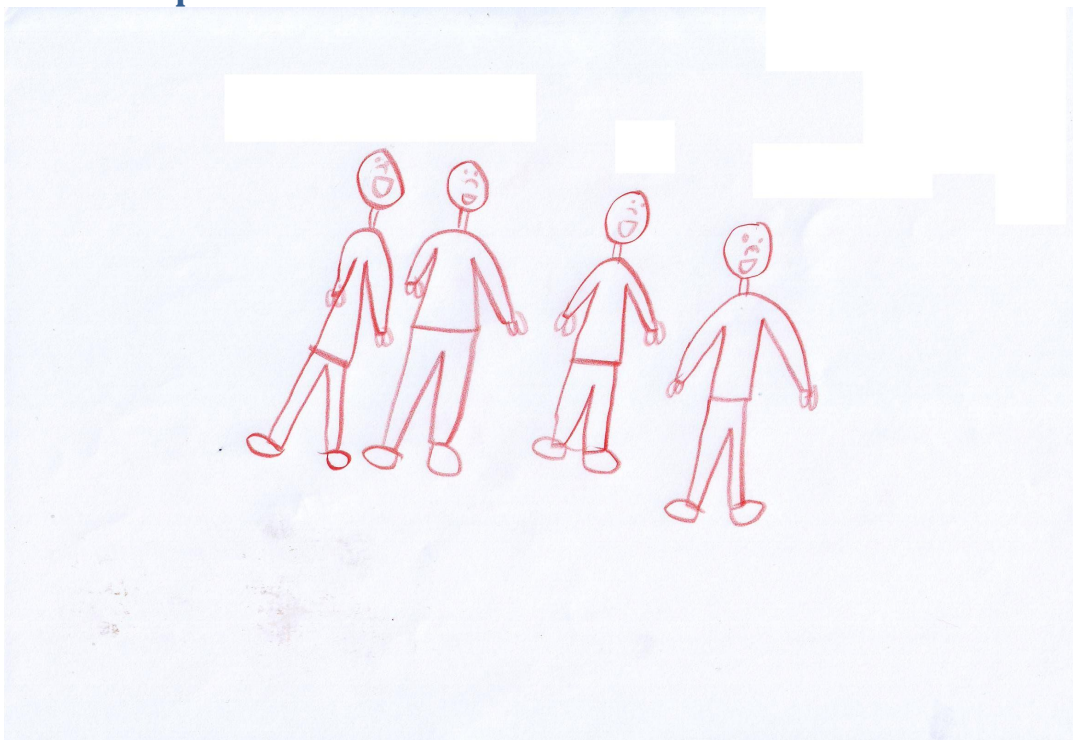
Říčan, P., Krejčířová, D. a kol.: *Dětská klinická psychologie*, Praha, Grada Publishing, a.s., 2006.

Sobotková, I.: *Psychologie rodiny*, Praha, Portál, 2001.

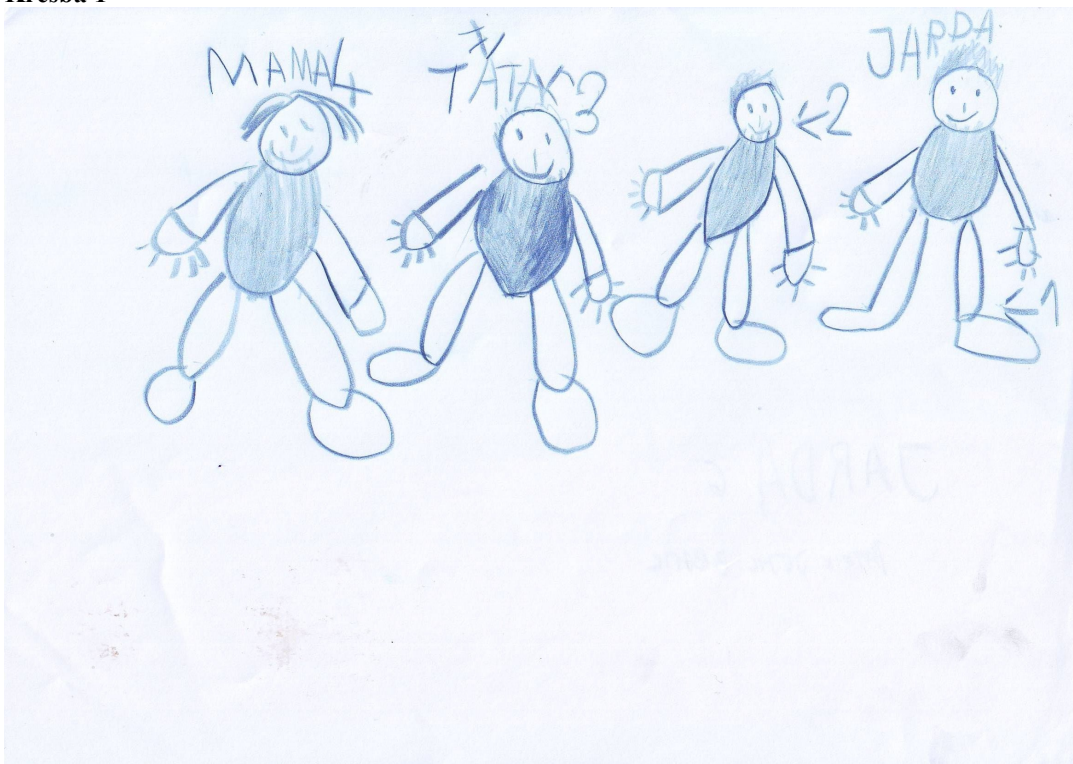
Svoboda, M., Krejčířová, D., Vágnerová, M.: *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*, Praha, Portál, 2001.

Šicková – Fabrici, J.: *Základy arteterapie*, Praha, Portál, 2002.

Obrazová příloha

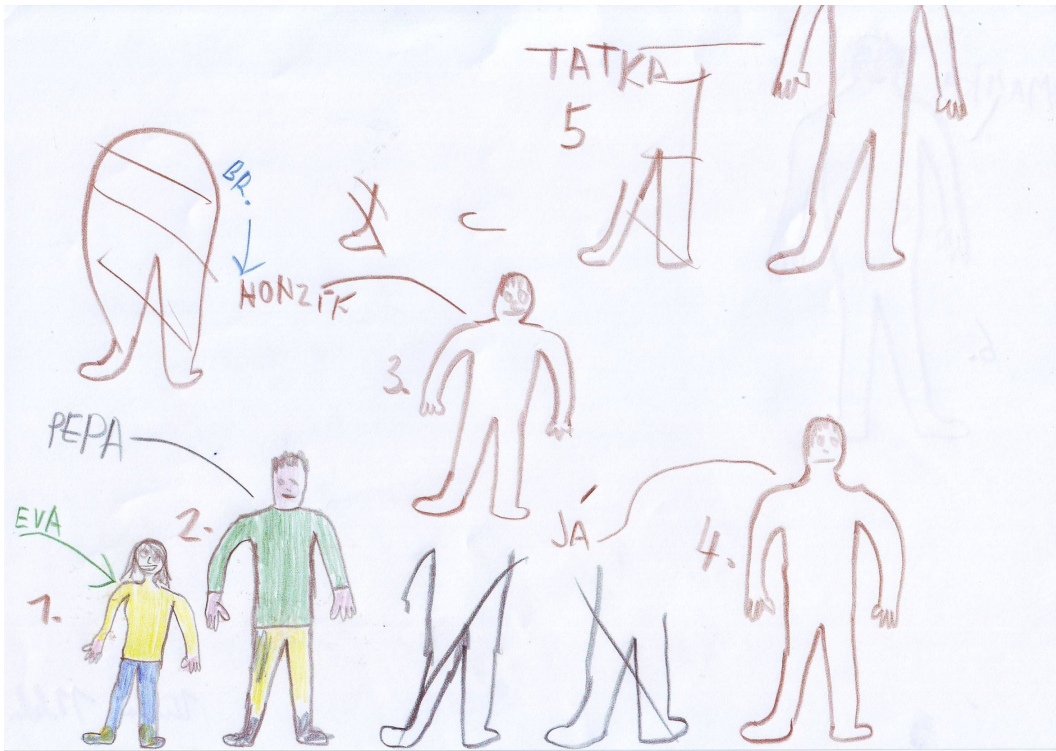
Kresba 1

Kresba 2

Kresba 3

Kresba 4 a

Kresba 4 b

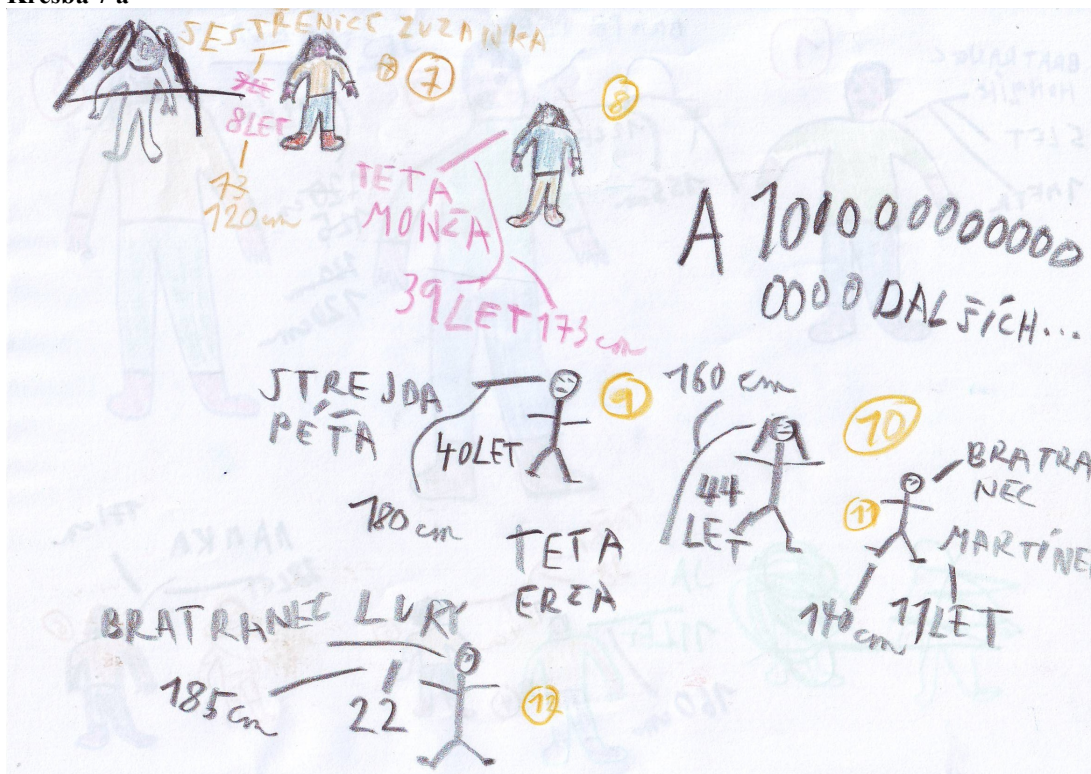
Kresba 5

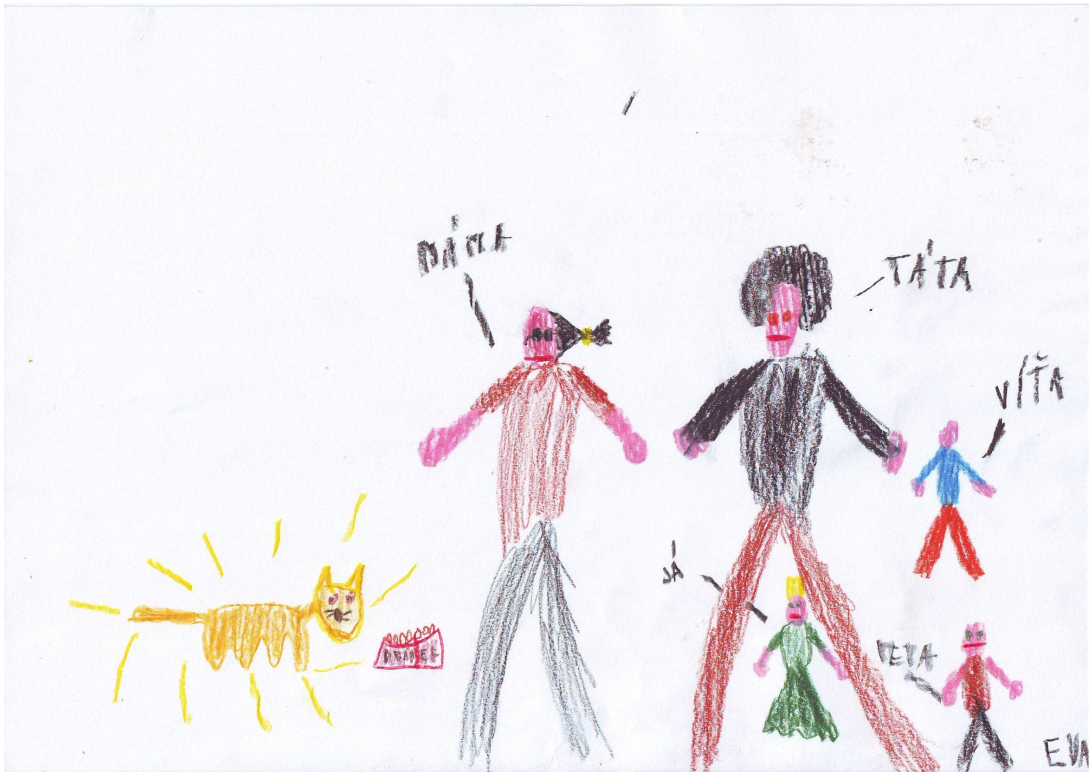
Kresba 6

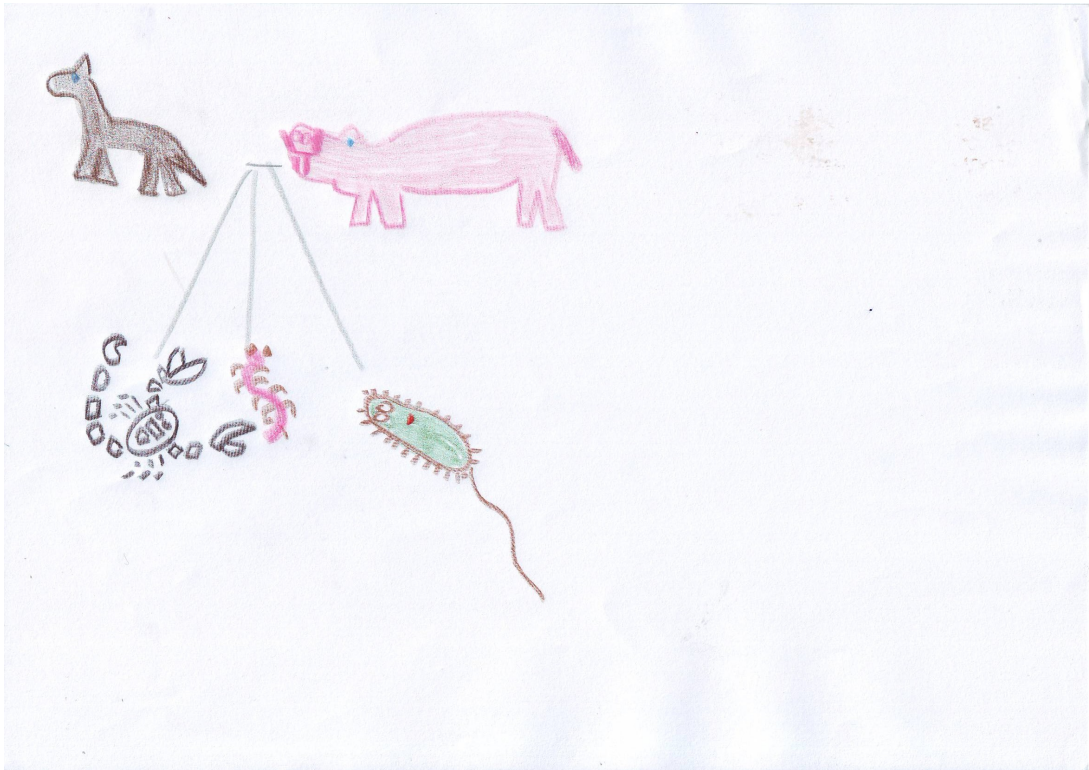
Kresba 7 a

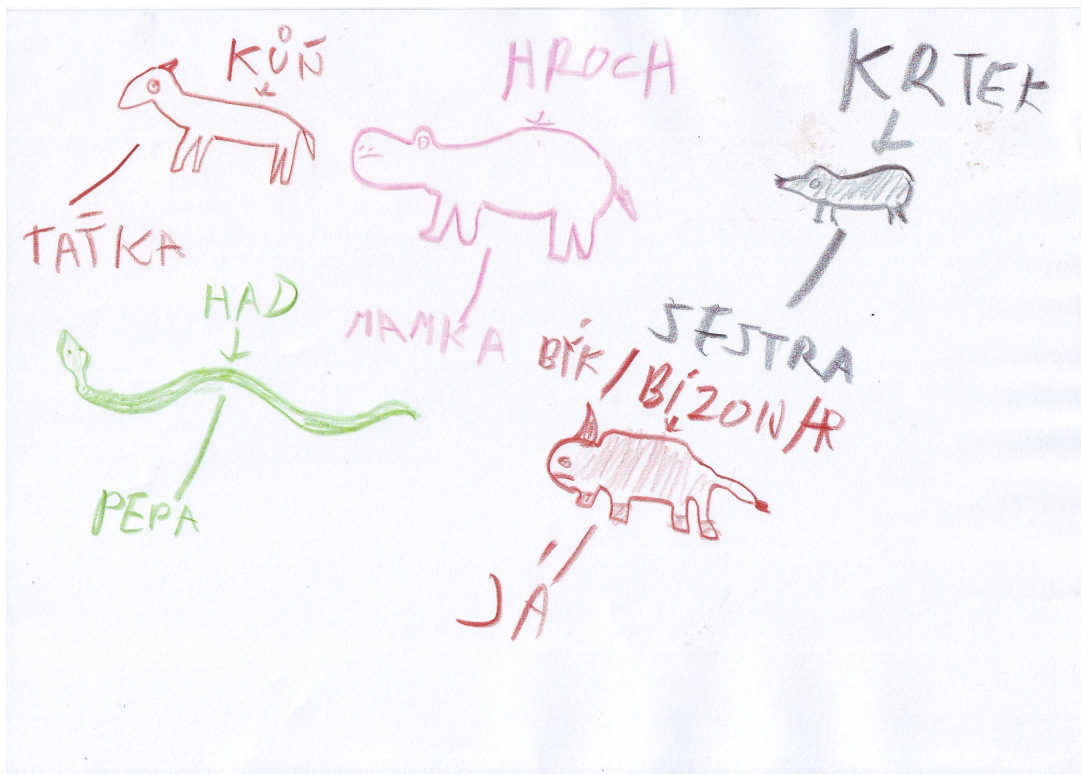
Kresba 7 b

Kresba 8

Kresba 9

Kresba 10

Kresba 11